

telský a příbuzný starostem domáckým. „Jak v době jednoho jitra celý svět, míním celý svět takto sečtený, zvěděl, že Francie stojí před německou invází bezprostředně hrozící, to chci nejprve poznamenat...“ „Nebyla to zpráva, která se sdělovala od úst k ústům, kterou si lidé sdělovali postranně jako obyčejné zprávy; nebylo toto, co si sdělovali lidé, kteří se potkávali, nebyla to novina, bylo to jen potvrzení noviny *přicházející z nítra*; poznání této skutečnosti rozšiřovalo se jistě od člověka k člověku; ale rozšiřovalo se jako *náleza vnitřního života, vnitřního poznání, vzpomínky, skoro platonské vzpomínky* předcházející jistotu, ne jako obyčejné sdělení slovné; v pravdě každý z nás v sobě nalézal, přijímal, sledoval úplné poznání, poznání bezprostředné, hotové, nehlasné, nepohnutelné té hrozby, která byla přítomná.“ „Rozšíření, rozproštění tohoto poznání, které se širilo od člověka k člověku, nebylo nikterak prašné a rozptýlené rozšívání spíše společné vnitřní vzpomínání; bylo to mnohem boky, hluché, společná ozvěna téhož zvuku; při prvním stisknutí, při první intonaci každý člověk slyšel v sobě, nalézal, poslouchal jako věc důvěrně známou tu hlubokou resonanci, ten hlas, který nebyl hlasem z vnějška, *ten hlas paměti, poblčené zde a jako by nakupené neznámo od kdy a proč.*“

(Příště do koně.)

Dvě románové balady z Podkarpatské Rusi.

Tím míním „Hordubala“ od Karla Čapka a „Nikolu Suhaje loupežníka“ od Ivana Olbrachta. Ty oba romány se dějstvují v tom koutku světa, který nazval Olbracht výrazně „zemí bez jmena“; nevím, jestli v téměř kraji nebo v krajích sousedních — nevím znám se v tom, a básnicky na tom taky nic nezáleží.

„Hordubal“ je tedy takováhle historie. Vystěhoval se před 8 lety sedláček Hordubal do Ameriky, zkusil tam mnoho, dělal těžkou uhlokopskou práci, spouštěl, byl okraden, spouštěl znovu, zaspořil si nakonec 700 dolarů a vrátil se domů, kde nechal dcerušku Hařadu a ženu Polanu. Těší se na ně, jak jen se dovede těšit srdce zdravého chlapa, negramotného, těžko chápatého, který se ani v Americe za 8 let nenaučil anglicky, ale nesmírně dobrého, dobrého až do andělství nebo až do hlupoty. Ale doma najde odcizenou ženu, odcizenou dcerku, převrácené hospodářství. Všecko se točí kolem čeledína Štěpána Manyu. To je typ venkovana právě protichůdný typu Hordubalovu. Člověk z maďarských rovin, z bažin, koňář, právě jako Hordubal je horal, polář a kravař. Hordubal těžce chápe, ale na konec přece pochopí, že jeho žena ho už

nemiluje, že se do jejího srdce vetřel někdo druhý, pravděpodobně čeledín Štěpán Manyu. Ale tenhle nezemský Hordubal miluje ji dál plachou, pokorěnou, odháněnou láskou. A vlastně miluje i Manyu, třeba se bylo těžko s ním dohodnout; a nejvíc miluje ovšem ta boží hovádka, horská políčka, těžkou selskou práci na nich, paseky a planiny a staré malomluvné bači na nich, mlhy, mraky, hory, dlouhé zahledění se do nebes nebo do noční ohvězděné oblohy. Je to tvor meditativní, jakýsi snivec, básník nebo filosof v rudimentárním stavu. Dlouho to trvá, než vyžene Štěpána, než ho přehodí přes plůtek do kopriv; ale za pár dní na to, již těžce nemocný, chce ho zavolat nazpět. Den na to naleznou Hordubala mrtvého v jeho posteli.

A tu se začíná druhá kniha románu Čapkova. Kdo ho zabíjí? To dělá těžkou hlavu dvěma čteníkům, kteří to mají vyšetřit. Jeden z nich, starý tlustý Gelnaj je subtilnější a laskavější než druhý, mladý Biegl, který spokl komisní lineál a s přimocarou logikou lidí prostoduchých a nesložitých se žene za svou kořistí. A seká ovšem stále vedle. Starý Gelnaj ví, že život je složitější a že se nedá jen tak svést na logický vzorec, na který ho neustále natahuje a plisíruje Biegl. Lékařskou autopsií vyjde najevo, že Hordubal byl zavražděn *in extremis*; že zabili člověka snad již v agonii. „Asi dodýchával, komatosní stav. Zápal plic v nejvyšším stupni, pravá plíce už zhnisaná, žlutá jako játra — Nebyl by dožil do rána.“ Takže ta vražda byla zby-

tečná; a Gelnaj míní, aby se řeklo, že zemřel zápalem plic. Aspoň se tím nikomu neublíží; aspoň dítě, které se narodí za několik měsíců Polaně, bude mít otce a matku. Je tohle to názor autorův? Mluví z Gelnaje autor? Možná že ano, možná že ne; nikde se však k tomu nepřiznává. Chtěl být objektivní? Chtěl se rozdělit mezi všechny své figury? Vtělil se do Gelnaje i do Biegla, do Polany i do Štěpána? Rozumí se, že autor musí být práv všem svým figurám, než je začne soudit; ale i na ten soud čekáme, i on patří k povinnosti básníkově. Soud básnický to je něco jiného, to má být něco víc, mnohem víc než pouhý soud světský nebo dokonce soud úřední. Objektivnost není indiferentnost; objektivnost nesmí se zryhnout v indiférentnost; a ten konec románu Čapkova vypadá opravdu jako nejistota nebo indiférentnost.

Ale téměř všemi subtilnostmi neláme si hlavu soud a porota. Ty pořizují prostě svou komisní práci; jsou jako rozjetá mašina, běda ti, uvízl-li jsi v ní i jen jedním prstem, jen cípem šatu. S porotou se dá provozovat po případě i velmi ošklivá demagogie; je to vůbec instrument velmi hrubý, neschopný hudby pokud někud odstříněnější. Polana i Štěpán jsou velmi nepopulární ve své vsi; a toho použije státní zástupce: je třeba dát příklad, je třeba dát výstrahu. „Bylo to jako v kostele, míní předseda rozvázně. Víte, jak ti lidé v auditoriu ani nedýchali. Divný národ. I já to cítil, že soudíme něco těžšího než zločin, že soudíme hřích.“

A tak to dopadne podle toho: Polana Hordubalová dostane 12 let, Stěpán Manyu doživotní žalář.

Capkuv „Hordubal“ je v první knize silná a krásná baláda prósou, varianta na ta sta a sta starých balad o vojácích nebo námořnících vracejících se po letech domů a nalézajících zpronevěřilou ženu a odcizené dítě. Nemám rád tyhle ty balady. Ve škole nám k nim ovšem vloukali úctu do hlavy a já jako tisíce jiných dost dlouho jsem se s ní nosil. Ale dnes si říkám: ta baladická efektnost a pointovanost nezvoní mi čistě; to je jednostrannost a jednookost, nespravedlivost a přijímání osob až trkavé. Ty všechny balady, aby měly své temnosvitné efekty a svůj temný hrozivý pathos, jsou nelidské. Chlap nechá doma ženu, 8 let se potlouká v cizině a žádá od ženy věrnost, a žádá od ženy lásku, jako by byl včera odešel. Ale baladář se nezeptá ani slovem: Hej, chlapíku, jak pak's ty žil celou tu dobu? Byl jsi věrný své ženě doslova a do písmene? Zachovával jsi celou tu dobu celibát? Nezalíbila se ti jiná žena nebo dívka?

Ale kniha druhá a třetí, to už je něco jiného. To je tak trochu novela detektivná, psaná snad na pirandellovské motto: všichni mají svou pravdu. Druhá a třetí kniha nejsou také samy o sobě nikterak špatné. Ale není společného jmenovatele mezi nimi a knižkou první. První kniha je homofonní, druhá a třetí jsou polyfonní. Je to snad slabost, ale člověk je již tak zařízen, že hledá v uměleckém díle jednotnost estetickou.

Snad je to pohodlí, snad je za tím jiná nectnost, ale je již tomu tak. A tak vypadá ta věc v románu Karla Čapka takto: buď je první kniha prologem k druhé a třetí, nebo druhá a třetí je epilogem k první — ale buďž tomu tak, buďž onak, vyjde to na jedno: jednota je rozbita. Ty tři knihy nejsou v stejné rovině nazírací a výrazové. Neříkám, že to zabije knihu silné životnosti; říkám jen, že to zeslabuje její účín.

„Nikola Suhaj“ je naproti tomu jednotný. Je-li „Hordubal“ konec konců balada obecná, která se mohla zdějšťovat kdekoli na světě, je-li v něm to Podkarpatsko jen cosi jako náhoda a dekorace, je román Olbrachtův samým svým nitrem román sociálně-ethnický. Tenhleten Šohaj je možný jen na téhleleté rusínské Verchovině, a jen právě v těchleletých dvou letech 1920—21, v době zvlčení válečného, v časech nejistoty právní a politické, kdy Rumuni vystřídali na chvíli Maďary a ustoupili pak Čechům. Tenhle ten zbojník je prodloužení své země, výkřik svého lidu, reprezentant všeho toho napětí, které se shromažďuje jako elektřina dlouho v tomto od věků šlapaném lidu, aby naráz z něho vyrazilo bleskem a hromem odboje. „Muži voní větrem a ženy kouřem jizeb. Jsou pastevci a dřevorubci, neboť nedospěli posud do stadia zemědělského a pluh nebyl v těchto krajích posud vynalezen. Potomci pasyřů, uprchlých do těchto nepřístupných hor před nájezdy tatarských chánů do ukrajinské roviny, praprávnuci rebelantských nevolníků, uprch-

lých před karabáci a šibenicemi podstarostů a atamanů pana Josefa Potockého, pravnucci vzbouřenců proti vyděračství rumunských bojarů, tureckých pašů a maďarských magnátů, otcové, bratři a synové po zabíjení na jatkách rakouských císařů, a sami týráni židovskými lichváři a novými českými pány. A všichni vesměs v jádru duše loupežníci. Neboť jest to jediný způsob obrany, který znají. Obrany, která pomáhá: na týden, na měsíc, na rok, na dvě léta jak u Nikolaj Šuhaje, na sedm let jak u Oleksy Dovbuše. " Tento Nikolaj Šuhaj je mimikri svého kraje, jako je zajíc mimikri své brázdě nebo liška mimikri podzimního bukového lesa zlatými barvami plápolajícího.

O Olbrachtovi je možno říci, jak to říkal jeden významný německý kritik, že „finden“ jest více než „erfinden“. Olbracht ne vynalézá a nestrojí nijakých zvláštních dobrodružství, dá se unášet prostě typicky legendárními ději a příhodami o „nezranitelném loupežníku, který bohatým bral a chudým dával, a který nikdy, kromě v sebeobraně nebo ze spravedlivé msty, nikoho nezabil.“ Proto všechna ta typická dějství, všechny ty typické situace vtékají do jeho Šuhaje tak přirozeně jako potoky a bystřiny do řeky. Tak motivy nadsmyslné, scény čarování a zaříkávání, jsou stejnou samozřejmostí jako lživě obchodnická mentalita židů, neurvalé usurpátorství nových českých pánů, potměšilý spikleneckví celé odbojné vsi. Láska a nenávisť jsou tu podány v barvách tak nelomených a sytých, jak

tomu není dávno u nás příkladu. Není tu žádná problematika, ani citové, ani myšlenkové. Tam, kde bys ji snad hledal, v dvojakém erotickém poměru Eržiky k Šuhajovi a k četníku Svozilovi, zklamal by ses: jde jen o ženskou chytrost podšitou lživostí bránců se nevolnice. V tomto románě není ani tuchy po rozředěné nebo odvozené formule romantické, k níž by sváděl tento příběh slabšího autora. Je to věc trojrozměrná, čistě názorová a klidně zákonná, která dává vypočet svému epickému tvaru sama ze sebe a odmítá pomoc každého ilusionismu. Není v tomto románu vycpávek; není jí ani vypravování o staším zbojníkověvi Aleksovi Dovbušovi. Jeho případ je ne opakováni, nýbrž samostatná varianta k případu Šuhajovu. Je to případ člověka slabého, chudého, mrzáka a hlupáka, kterého Bůh sám povýšil a pasoval na svého rytíře a odměnil velikou silou. Naproti tomu Nikola Šuhaj je selfmademan; někdo, kdo se sám udělal loupežníkem, jako jiný se udělal velikým umělcem nebo slavným zpěvákem.

Tak tedy ten ubohý zapomenutý a vyhladovělý vychodní cíp naší republiky dal našim básníkům podnět k dvěma cenným románovým pracím. Rozmrzeli zprahlostí a okoralostí sujetů západních, vymrskanými úhory běžných českých látek hledali na východě, a našli. Našli cosi svěžího, vonného, barvitého; ale

také cosi archaického a exotického, co se nedá opakovat, co nemůže být coukem, v čem je nebezpečí manýry. Balady, balady, jaká jste vy to krásná věc! Skoda jen, že tyhle ty omamně květiny rostou na hřbitově: na hřbitově vymírajícího lidu ohroženého hladem, četnickou karabinou, proletariací. Páni básníci, pomyslíli jste na to, že botanisujete na hřbitově? A že motýl, kterého jste tam chytili a napíchlí na špendlík svého básnického umění, je cosi jako smrtihlav?

12. III. 1933.

Něco o moderní kritice.

Kritika stala se již, chtěj nechtěj, naší desátou Musou. Představa, že kritik je někdo jako obstarožný, mechovatý profesor s brýlemi na nose, s ušňupaným šátkem v šose, který dává známky spisovatelům, dožívá již i v Mrákotíně. Kritik je kulturní činitel velmi důležitý; důležitý pro zdravý chod dneška a zítřka. Velký kritik je vzácný, stejně vzácný jako velký tvůrce slovesný a umělecký. Úloha, k níž je povolán, je mnohotvará a žádá si od kritika i mnohostrannosti schopností. Kritik musí mít mnoho talentů, a ty talenty ještě v určitých dávkách přesně odvážených. Musí rozumět nejprve spisovatelskému řemeslu — proto musí být, alespoň virtuálně, dobrý spisovatel a umělec, ale nesmí jim být s vášnivou výlučností, neboť to by byla jednostrannost, kterou si nerad spojuje s představou kritika. Musí mít zjemnělý sluch pro to, co přichází, smysl pro časovost, a přece zase poznání nadčasovosti a věčnosti; musí být poučen o minulosti, ale tak, aby to neotupilo jeho smysl přítomnostní a nezvrhlo se v akademism. Musí mít tuchu o tragičnosti tvořivosti a přece musí v sobě cítit poslání osvětné v nejlepším smyslu slova. Musí být Proteus, který se dovede vmyslit, vcítit, na chvíli proměnit v nejrůznější osobnosti a útvary, a přece výrazná osob-

Šaldův
zápisník

V.

1932-1933

OTTO GIRGAL
PRAHA XVI.

KNIHTISKÁRNA DR. EDUARD GRÉGR A SYN V PRAZE II., HÁLKOVA 2.